

УКРАЇНЦІ У ВІЙНАХ XVIII – XIX СТОЛІТЬ

Відтворено засобами філателії (поштові марки, конверти, пам'яткові штемпелі) участь українців у війнах XVIII – XIX століть.

Ключові слова: війни, українці, філателія.

Отображено средствами филателии (почтовые марки, конверты, памятные штемпели) участие украинцев в войнах XVIII – XIX веков.

Ключевые слова: войны, украинцы, филателия.

Reproduced by means of philately (stamps, envelopes, memory stamps) Ukrainian participation in the wars of the XVIII - XIX centuries.

Keywords: wars, Ukrainians, philately.

Битви, збройні заворушення, війни на землях України далеко не завжди відбивали волю її народу, а часто були наслідком суперечок, конфліктів між сусідніми країнами, які зазіхали на наші природні багатства, прагнули поширити свої кордони, поневолити автохтонів, позбавити їх історичної пам'яті. Волелюбність, гідність українського народу чи не найдовше, найнаполегливіше захищалися в епоху Козаччини, що відображено й засобами філателії та висвітлено у нашій попередній публікації (див.: Військово-історичний альманах. – 2010. – Ч. 21. – С. 88 – 108). Ця тема за останній рік поповнилася новими випусками.

У 2010 році надійшли в обіг поштові марки з портретами „Провідників козацьких повстань” Б.Микошинського (? – ?) і К.Косинського (? – 1593). Перший із них, як

вказано в „Енциклопедії українознавства”, був „гетьманом Війська запорозького” у 1586 і 1594 рр. і відзначився переважно походами проти турків. К.Косинський справді очолив перше протипольське повстання (1591 – 1593), яке охопило Київське, Брацлавське, Волинське і частково Подільське воєводства. Зазнавши поразок, повстанці відступили на Запорозьку Січ і були остаточно розгромлені польськими полками під Черкасами при спробі продовжити повстання. Тоді й загинув його провідник.

Третя марка 2010 року козацької тематики присвячена наказному гетьманові П.Полуботкові (бл. 1660 – 1724), який свого часу користувався довірою Петра I, оскільки не підтримував І.Мазепу, однак ув'язнений був у Петропавлівську фортецю, де й помер, бо протесту-

ПРОВІДНИКИ КОЗАЦЬКИХ ПОВСТАНЬ

вав проти утисків Малоросійської колегії.

У 2011 році серію „Провідників козацьких повстань” поповнили марки з портретами Г. Лободи (?– 1596) та С. Наливайка (?– 1597), провідника протипольсько-феодалного повстання в Україні та Білорусі 1594 – 1596 років.

Гетьман П. Орлик (1672 – 1742) заслужив на поштову марку 2010 року завдяки відзначенню 300-ліття створеної ним першої Конституції України. Удостоївся він пам’яті і шани як наступник І. Мазепи, відданий його ідеї звільнення України з-під влади Російської імперії.

Після Переяславської ради, а надто Полтавської битви Росія, підпорядкувавши Україну у всіх сферах своєї політики, дедалі ширше й активніше використовує ук-

раїнське козацтво, українське чоловіче населення загалом для поповнення своїх збройних сил з метою збільшення території, упокорення інших народів. У 1797 році Москва, ламаючи попередні угоди з гетьманами, здійснила на поневолений нею Лівобережній Україні рекрутський набір. Упродовж XVIII століття Росія провела 19 війн, з яких тільки дві не з наступально-завойовницькою, а з оборонною метою.

Лише козаки, які після зруйнування Запорозької Січі 1775 року відійшли на турецьку територію і оселилися в гирлі Дунаю, створивши Задунайську Січ, не могли бути використані у загарбницьких війнах Росії. Натомість вони мушили брати участь у військових операціях турків, нерідко й проти християнських народів, що вкрай суперечило

їхньому переконанню. У 1828 році козаки на чолі з кошовим отаманом С. Гладким перейшли на бік Росії і Задунайська Січ припинила своє існування. Слід в історії вона залишила, що підтверджено й випуском поштової марки 2010 року, але не в серії „Історія українського війська”, як попередні, а, як засвідчив штемпель Першого дня погашення 29. 10. 2010, „Історія війська в Україні”.

Цього самого 2010 року Пошта Російської Федерації видала блок із трьох марок, одна з яких присвячена Кубанському козацтву, започаткованому пізніше, 1860 року, яке проіснувало до ХХ століття, включаючи обидві світові війни.

Кубанське козацтво створене на базі Чорноморського, останнім наказним гетьманом якого був Я. Кухаренко (1800 – 1862). Відомий Я. Кухаренко і як письменник, котрий листувався з Т. Шевченком.

Великий Кобзар присвятив йому поему „Москалева криниця”. На честь цього гетьмана випущено і поштову марку 2010 року.

Бойові дії російського війська на землях Південної України, в яких немало участь довелося брати і українським козацьким загонам, пов'язані з ім'ям О. Суворова (1730 – 1800). Він командував військами в Криму і на Кубані (1778 – 1779, 1782 – 1784), на території України (1792 – 1793). У той час (1784) завойований Ахтіар став Севастополем. „Заслугою” Суворова було придушення польського повстання 1794

року, після якого відбувся третій поділ Польщі. У 1796 – 1797 роках штаб-квартира О. Суворова містилася на Вінничині. Тому свого часу в с.Тиманівці Тульчинського району Вінницької області відкрито музей О. Суворова (конверт 2006 р.), до 250-річчя його народження була випущена поштова листівка, яка погашувалася пам'ятковим штемпелем в Тульчині 24.11.1980. Пам'ятники фельдмаршалу в Україні споруджено в Ізмаїлі (скульптор Б. Едуардс, конверти 1958 – 1990), Тульчині (скульптор Б. Едуардс, конверт 1970), Сімферополі (скульптор В. Гордєєв, конверти 1981, 1991) та Севастополі (скульптори В. Рубков, В. Гордєєв, листівки 1989 – 1992).

У 1940 році Пошта СРСР випустила чотири поштові марки,

присвячені взяттю Ізмаїла (1790 – 1940) з портретами О. Суворова, на двох з яких його слова: „Смерть бежит от сабли и штыка храбрых”. Походи на Ізмаїл здійснювали запорожці (1609, 1621), завойовували цю фортецю козацькі і російські

війська 1770 року, а остаточно Ізмаїл відійшов до Росії тільки після російсько-турецької війни 1877 – 1878 років.

Поштових марок, присвячених О.Суворову, включаючи зображення ордена СРСР його імені, близько двадцяти.

Польське повстання, розгромлене під керівництвом О.Суворова у 1794 році, було організоване видатним польським військовим і політичним діячем Т. Костюшком (1746 – 1817). Його портрет – на поштових марках Польщі. Відголоски цього повстання відчутні були у заворушеннях на Київщині, Волині, Поділлі. Віддала належне пам'яті Т.Костюшка Пошта США (конверт, пам'ятковий штемпель – Чикаго, 22.10.1994).

Военно-бойові дії на землях України безпосереднього стосунку до Наполеона Бонапарта (1769 –

1821), якому присвячені поштові випуски Франції, не мають. Однак політичні наміри щодо України у зв'язку з походом на Росію у нього були. У разі перемоги над Росією передбачалося відокремлення від неї українських земель з поділом їх на три частини: Правобережна мала відійти до Польщі, на Лівобережжі і Півдні планувалося створити під протекторатом Франції дві держави. Одна – в межах Чернігівщини (на північ до Орла) і Полтавщини, друга – „Наполеоніда” в межах Катеринославщини, Донеччини, Криму, Херсонщини.

Довелося українцям воювати не за „Наполеоніду”, а в складі „Українських козацьких полків” (марка 2010) під проводом „фельдмаршала М.І. Голенищева-Кутузова-Смоленського, 1745 – 1813” (дві марки СРСР 1945 року) у „Вітчизняній війні 1812 р.” (чотири марки СРСР 1962 року) за звеличення імперії. У складі 320-тисячної армії Кутузова українці становили третину.

Про М. Кутузова в Україні нагадує „Кутузовський фонтан” (Алушта, скульптор Л. Смерчинський; конверти 1977, 1985).

Рух декабристів в Україні пов'язаний зі створенням Південного товариства (1821, Київ, Васильків, Тульчин, Новоград-Волинський), залученням до формування його масонських лож, зокрема Полтавської, членом якої був І. Котляревський. Після поразки повстання декабристів у Петербурзі в грудні 1825 року в с. Трилісах на Київщині почалися заворушення у Чернігівському полку, які зазнали поразки у січні наступного року.

Філателія вшанувала пам'ять декабристів двома марками 1925, маркою і конвертом (штемпель – Тульчин, 26.12. 1975) 1975 років. З рухом декабристів тісно пов'язаний був і учасник війни 1812 року С. Трубецький (1790 – 1860; конверт, штемпель, – Ленінград, 09.09.1990), котрий бував на переговорах з членами Південного товариства в Україні, зазнав тяжкого тюремного ув'язнення. Із п'яти страчених через повішення декабристів, профільний барельєф яких відтворено на марці 1925 і конверті 1975 років, на особливу увагу українців заслуговує К. Рилєєв (1795 – 1826). Проживши три роки (1817 – 1820) в Україні,

він опанував українську мову і створив думу „Богдан Хмельницький” та поеми „Войнаровський”, „Наливайко”, „Мазепа”.

У грудні 1975 року філателісти м. Хмельницького організували виставку „Страницы героической истории”, до якої випустили листівку (два кольорових варіанти) „150 лет со дня восстания декабристов” з портретом „Декабриста-крестьянина П.Ф.Дунцова-Выгодского (1802 – 1881). Родился в селе Ружичное, ныне Хмельницкого района. Учился в г. Проскурове (ныне г. Хмельницкий)”.

Пам'ять про декабристів вшановано в Україні спорудженням пам'ятника (м. Васильків, скульптор В. Гнезділов; конверт 1989).

Про російсько-турецьку війну 1828 – 1829 років, в якій не обійшлося без участі козацьких

загонів, нагадав конверт Пошти України 1999 року „Бриг «Меркурій», 170 років подвигу”.

Найбільше філателістичного матеріалу про війсьні події в Україні XIX століття присвячено обороні Севастополя. Про неї розповідають марка України 2010 року і конверт „Оборона Севастополя (1854 – 1855) російськими військами від англійсько-французько-сардинсько-турецьких військ під час Кримської війни 1853 – 1856 рр.” (штемпель – Севастополь, 25.09.2004). На численних поштових випусках, зокрема Пошти України (конверт і листівка 1992) – „Пам’ятник затопленим кораблям” (скульптор А. Адамсон, крім окремих марок – близько 20 листівок і конверт 1956 – 1992 рр).

Про керівника оборони Севастополя віце-адмірала В. Корнілова (1806 – 1854) нагадують листівка СРСР 1992 року („Набережна ім. В. Корнілова”), марка 1989 року, конверт Пошти України (штемпель Миколаїв, 13.02.2006). Пам’ятник йому (скульптор І. Шредер) зображено на конвертах 1984, 2006, листівці 1989 років.

Після загибелі В. Корнілова оборону Севастополя очолив адмірал П. Нахімов (1802 – 1855), якому присвячено марки СРСР 1952, 1987 років, марка Російської Федерації 2002 року, конверт України (штемпель – Севастополь, 05.07 2002). Пам’ятник цьому діячеві у Севастополі (скульптор М. Томський) – на листівках (1972, 1997), на чотирьох конвертах (1969

Адреса відправника, індекс

.....
.....
.....
.....

1806-1854 *Володимир Корнілов*

В.О. Корнілов

Адреса одержувача, індекс

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Адреса відправника, індекс

.....
.....
.....
.....

Пам'ятник Павлу Нахімову
м. Севастополь

Адреса одержувача, індекс

.....
.....
.....
.....
.....

– 2002), у візерунку штемпеля до 200-річчя його народження (2002). У 1954 році Пошта СРСР видала дві марки з репродукціями портретів П. Нахімова і п'яти оборонців Севастополя, серед яких – українці П. Кішка, І. Димченко і Ф. Заїка, створених 1855 року художником В. Тіммом (1820 – 1895). Пам'ятник героєві оборони Севастополя, одному із воїнів шести українських полків, П. Кішці (1828 – 1882),

синові кріпака із с. Ометинців Вінницької області, зображено на конвертах 1959 і 1969 років.

Один із оборонців Севастополя – контр-адмірал В. Істомін (1809 – 1855; марка СРСР 1989; немаркований конверт України, штемпель – Севастополь 19.03.2009), похований після загибелі в одному склепі з В. Корніловим та П. Нахімовим.

Брав участь в обороні Севастополя і майбутній адмірал Г. Бутаков (1820 – 1882; марка СРСР, 1989).

Інженерними роботами під час Севастопольської оборони керував генерал Тотлебен (1818 – 1884), якому споруджено пам'ятник (скульптор І. Шредер; листівка 1977, конверти 1969, 1980). У 1877 – 1978 роках він очолював армію в російсько-турецькій війні, в якій брали участь тисячі українців,

Севастополь. Памятник матросу Петру Кошке.
Севастополь. Памятник матросу Петрові Кошці.

зокрема відомий театральний діяч М. Садовський. Цій визвольній для болгар війні, що розпочалася після їхнього квітневого повстання (1876), присвячено численні поштові марки Болгарії. Відзначився у цій війні нащадок давнього козацько-старшинського роду Драгомирецьких М. Драгомиров (1830 – 1909; конверт 2005), котрий згодом керував Київським військовим округом.

З 1837 року командиром Чорноморського флоту і військовим губернатором Севастополя та Миколаєва був адмірал М. Лазарєв (1788 – 1851; марка СРСР 1989).

У російсько-імперському завоюванні Причорномор'я активну участь брав неаполітанець адмірал Й. Дерібас (1749 – 1900), котрий командував авангардом російських

та українсько-козацьких військ у звільненні від турків с. Хаджибей (1789), на місці якого за його участю почала розбудовуватися Одеса. В Одесі йому споруджено пам'ятник (скульптор О. Князін; конверт і листівка 1984; у візерунках штемпелів до Дня міста 02.09.1998, 1999). У війні Росії проти Туреччини брав участь і француз Арма-Еммануель дю Плессі Рішельє (1766 – 1822), котрий з 1803 року був градоначальником Одеси, у 1805 – 1813 роках – генерал-губернатором Новоросійського краю. Одеський пам'ятник Рішельє зображений на конвертах 1967, 1997, 1998 років та у візерунках штемпеля до 71-го Міжнародного конгресу есперантистів (Одеса, 18.07.1998).

Про сотні тисяч українців, які змушені були воювати в рядах

російсько-імперських полків в ім'я слави імперії та імператорів не дадуть забути слова Т.Шевченка („Кавказ”, 1845):

Не за Україну,
А за її ката, довелось пролити
Кров добру, не чорну. Довелось
запить

З московської чаші московську
отруту!

Українці брали активну участь у Польському визвольному повстанні 1830 – 1831 років, а надто – у повстанні 1863 року, коли постало популярне гасло „Занашу і вашу свободу!”. Одним з провідників останнього був житомирянин за народженням Я. Домбровський (1836 – 1871), який загинув на барикадах Паризької комуни. У Житомирі він вшанований пам'ятником (скульптор О. Скобликов; конверт 1975).

Його та постаті інших керівників польських повстань – на марках Польщі.

Небез участі українців відбулися події „весни народів” (1848 – 1849), про яку нагадують знаки поштової оплати з портретами революціонера Лайоша Кошута (1802 – 1894) – марки Польщі, та поета-борця Шандора Петефі (1823 – 1849) – марки Угорщини. „Весна народів” призвела до скасування кріпацтва в Австрійській імперії і перетворення її на Австро-Угорщину.

Традиції Козаччини у формі бурхливих народних бунтів, повстань знайшли відбиття у філателії згадками імен Олекси Довбуша (1700 – 1745) та Устима Кармалюка (Кармелюка) (1787 – 1835).

Конверти СРСР із зображенням „Печери Довбуша поблизу

Яремчі” надійшли в обіг у 1974 і 1984 роках. У 1995 році Укрпошта видала немаркований конверт з портретом „легендарного ватажка опришків”, у 1960 році заходами Станіславського добровільного товариства колекціонерів випущено конверт (наклад 600 прим.) „215 років з дня загибелі Олекси Довбуша – борця проти соціального і національного гноблення селянських мас Прикарпаття” (штемпель – Станіслав, 24.08. 1960). На місцевому конверті до 55-річчя заснування „Прикарпатського містечка Печеніжин” (29.08.1993) зроблено надрук „250 років з дня загибелі Олекси Довбуша – ватажка Карпатських опришків” (різні штемпелі – Івано-Франківськ, Космач, 24.08.1995). Немаркований конверт видавництва „Марка Ук-

Адреса відправника, індекс

.....
.....
.....
.....

Адреса одержувача, індекс

.....
.....
.....
.....
.....

раїни” (1999) погашувався штемпелем – „300 років від дня народження Олексі Довбуша, Печеніжин Коломийського району Івано-Франківської області” (21.05 2000).

У 2000 році цій даті присвячений поштовий маркований конверт. Причетність до філателістичного матеріалу про О. Довбуша мають франкотипи установ, що знаходяться у Львові на вул. Опришківській. Ім'я О. Довбуша завдяки восьмирічній тривалості і непоборності повстання було відоме і в Угорщині, Молдові, Польщі, він став героєм численних літературних і мистецьких творів.

Легендарне ім'я й подолянина, бунтаря-повстанця Устима Кармелюка, який повів за собою (1830 – 1835) близько 20 тисяч селян Поділля, Київщини, Бессарабії. Людина нескореного духу, яка тер-

піла в'язничні тортури, чотири рази була засуджена до каторжних робіт в Сибіру і спромоглася врятуватися втечею. Як і О. Довбуш, підступно вбитий на рідній землі. У 1972 році в Летичеві йому встановлено п'ятиметровий пам'ятник (скульптор В.Зноба), зображений на конвертах 1975, 1985 і 1991 років.

Півтора століття українці були при зброї, врученій їм їхніми поневолювачами з метою власного підсилення могутності й потуги. Рідко коли вони піднімали шаблі та рушниці задля визволення від соціального, релігійного, національного гніту. А якщо й піднімали, то зазнавали поразок. Свій переконливіший внесок у національно-визвольну боротьбу зробило ХХ століття, також сповнене, на жаль, трагічних сторінок нашої історії.